

впізнала мене. Єдине, що мовила: “Живе м’ясо прийшло, буде, що їсти”. Це вже до донечки Ганнусі. Не пам’ятаю, як вибігла з хати, домчала додому. Але те й досі стоїть перед очима» [1, с. 36]. М.Н. Бірюкова розповідала: «Мама ходила на роботу в артіль, а ми були дома, заперлися, і мама нам казала: нікому не одкривайте, бо тоді крали дітей і різали, і їли, був страшний голод. [...] ... но я це горе дуже помню, він мені хотів голову різати, а друга жінчина бачила, і начала до нього іти, то він тільки мені врізав пальця, дуже ішла кров» [1, с. 37].

Трагізм подій 1932–1933 рр. найпотужніше вилився в картинах смерті, свідками яких стали жителі Великописарівського району. За словами О.А. Садівничої, у селі Вищевеселе «мертвих збирали мажарою. А іноді кидали й живцем у яму. Мовляв, усе одно вмре. Ховали в одній ямі, там, де зараз могила голодомору» [1, с. 36]. Жорстоким було й покарання за переховування харчів або допомогу іншим. У.Д. Ситник згадувала: «... батько мій закопував у лісі сало та м’ясо, ховав від влади, що вигрїбала все. Ліс був за огородом, тому вночі ходили брати скільки треба. Не доведи Боже, щоб хтось побачив і доніс. Бо розстріляють...» [1, с. 36]. Батько Є.А. Єременко «за оте заступництво (коли відбирали їжу в дітей – *Н. К.*) одержав три роки тюрми» [1, с. 37]. Та й харчувалися здебільшого несвіжим м’ясом. В.І. Масалітіна розповідала: «Піде батько до воловника, а там у баюри викидали дохлих тварин, то він і принесе кусень. Мама обміє кров і гниль, та й зварить» [1, с. 38].

Звичайно, це лише частина спогадів очевидців. Голодомор 1932–1933 рр. – наслідок штучно створених умов існування людини, несумісних із життям, геноцид української нації.

Список використаних джерел

1. Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців: зб. матеріалів / упорядкув., передм., приміт. С.В. П’ятаченка. – Суми : МакДен, 2008. – Кн. 2. – 184 с.

Є.А. Коняєв, канд. держ. упр., ст. викл. (*ХДУХТ, Харків*)

«ПАЗАРИТИ» Й «НЕРОБИ» В УМОВАХ ТРАГІЧНИХ ПОДІЙ НА ХАРКІВЩИНІ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ (ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВИЩЕ ОСВІТЯН У 1932–1933 рр.)

Свідчення про події 1932–1933 рр. на Харківщині, про бездушність, відвертий цинізм, брутальність і зневагу радянського режиму до представників освітньої галузі вказують на антинародність

режиму та його сутності в проведенні заходів, що спричинили явище Голодомору в Україні. Освітяни, студенти й викладачі українських вишів, учителі шкіл та інших дитячих установ стали жертвами нелюдських дій радянської влади в часи Голодомору, що спричинило значні негативні наслідки в освітній та культурно-просвітницькій галузях розвитку республіки.

Вище партійне керівництво радянської України визнало факт недостатньої роботи місцевого керівництва районів області по забезпеченню працівників освіти мінімально необхідною кількістю продуктів харчування та приймало поодинокі рішення щодо реалізації заходів, спрямованих на унеможливлення голоду серед освітян лише влітку 1932 р. З цією метою в планах продовольчої допомоги населенню окремих районів Харківської обл. у червні 1932 р. було визначено необхідність місцевим та обласним керівництвом виділити певний відсоток вказаної продовольчої допомоги освітянам районів, що потерпають від голоду [1].

Ставлення до представників освітянської галузі на місцях було вкрай принизливе, через що освітяни області опинились у вкрай важкому становищі із забезпеченням не лише продуктами харчування, а й предметами першої необхідності. Не маючи в сільській місцевості свого присадибного господарства, не отримуючи «трудоднів» в артілях та колгоспах, освітяни цілком і повністю залежали від централізованого постачання й забезпечення їх продуктами харчування.

Споживчі кооперативи та інші споживчі товариства, що мали опікуватись проблемами забезпечення освітян усім необхідним, ставились до свого обов'язку з халатністю, часто з презирством до представників освітянської та лікарняної справи, а подекуди й протизаконно, «розбазарюючи» належні вчителям та лікарям пайки або продаючи їх «наліво». До цього слід додати, що й місцеве партійне керівництво та виконавчі органи влади неодноразово затримували на кілька місяців видачу продуктового пайку вчителям у селах свого району, змушуючи тим самим останніх робити величезні натуральні борги [2].

Погіршувало становище вчителів також неприховане небажання продавати останнім найнеобхідніші речі для домашнього господарства, повсякденного вжитку та забезпечення власних дітей мінімально необхідним. Учителі через таку зневагу не мали можливості у своїх сільських споживчих товариствах придбавати не лише продовольчі товари, а й з звичайний гас чи нитки [2]. Не рідкими були випадки, коли представники споживчих кооперативів самовільно підміняли продукти, що входили до загального вчительського пайка більш дешевими та неякісними [2].

Не кращою за означену систему забезпечення освітян продуктами харчування та предметами першої необхідності була й справа з виплатою заробітної плати. Місяцями не виплачувалась ця мізерна зарплатня, через що вчителям доводилось залазити у страшні борги, які вже не могли бути покритими державними виплатами представникам освітянської галузі за кілька місяців, а також наперед. До цього слід додати стрімке зростання цін на всі види товарів та продукти харчування, що, у свою чергу, сприяло зубожінню тих, хто міг розраховувати лише на державне утримання за рахунок зарплатні та державного забезпечення харчовими продуктами [2].

У кінці літа 1932 р. ситуація з забезпеченням освітян у районах Харківської обл. узагалі стала критичною через те, що до банального «розбазарювання» державних фондів харчових продуктів, їх нецільового використання, прямого продажу чи перерозподілу на користь керівних органів і організацій узялися районні владні та партійні структури [3].

У ряді районів області спостерігається затримання видачі з цільових фондів продуктової допомоги вчителям, фіксуються непоодинокі випадки самовільного зменшення норм видачі чи підміна одних продуктів харчування іншими. Спеціальними перевітками також встановлено факти розкрадання з державних додаткових фондів або факти невидачі харчових пайків владними структурами освітянам своїх районів. Таким чином саботаж процесу забезпечення представників освітньої галузі харчовими продуктами та продовольчими товарами в кінці літа 1932 р. набув загрозливих масштабів і перетворився на злочинну діяльність у цій сфері керівного складу партійних та виконавчих органів влади, розпорядчих структур та споживчих товариств [3].

Проте реальних кроків з у врегулювання цієї проблеми зроблено не було, а ситуація з забезпеченням учителів продуктовими пайками восени 1932 р. значно погіршилась. Аналіз ряду документів дозволив констатувати факт відчаю, з яким керівництво деяких районів Харківської обл. зверталось до вищих органів влади, указуючи на кричущу проблему та неможливість її вирішення на рівні районного партійного керівництва чи місцевих виконкомів та сільрад [4].

Щоб якось спонукати обласне керівництво до більш жорсткого контролю за розподілом та реалізацією виділених освітянам харчових продуктів та промислової продукції першої необхідності місцеве керівництво переводить проблему забезпечення вчителів у політичну площину. Так наголошувалось на тому, що в умовах такого негативного стану із забезпеченням учителів усім необхідним під загрозу поставлено успішність реалізації програми загально-

обов'язкового навчання та виконання інших освітніх державних програм [4].

Місцева влада загалом пропонує здійснити ряд виважених кроків з вирішення означеної проблеми й покращення справ з забезпеченням освітян, зокрема терміново створити місцеві особливі фонди, через які й буде здійснюватись реалізація програми із забезпечення вчителів за встановленими державною нормами на весь рік, справу поповнення цих фондів покласти на місцеві колгоспи, а контроль над означеними процесами на голів сільрад з обов'язковою кримінальною відповідальністю за зрив заготівельної кампанії та за саботаж означених розпоряджень, установити, що під час забезпечення населення районів промкрасом учителям слід надати перевагу порівняно з іншими категоріями споживачів, організувати додаткове харчування вчителів через їдальні в колгоспах та радгоспах, установити суворий контроль над якістю продуктів, що поступають від колгоспів до фондів та організувати децентралізовану систему постачання до фондів тих продуктів, які не можуть бути надані відповідними радгоспами та колгоспами тощо [4].

Важка ситуація в освітній галузі погіршилась восени 1932 р. проблемами з організації харчування студентів та викладачів харківських вишів. Причини катастрофічного становища з організацією харчування в студентських їдальнях полягали в недбалості керівництва управлінням останніми, невиконанням порядку та норм постачання їдалень продуктами харчування з боку спеціальних установ-постачальників продуктів, порушеннями в галузі організації громадського та студентського харчування. Така ситуація призвела до того, що їдальні практично залишились без необхідного набору продуктів, без достатньої кількості обладнання та столового посуду, а отже, не могли забезпечити харчуванням студентів відповідно до розпоряджень уряду та партійного керівництва [5].

Не дивлячись на погрози та втручання в справу організації харчування студентської молоді в м. Харкові вищого керівництва, справа на початку зими 1933 р. так і не зрушила з мертвої точки. За даними на січень 1933 р., міські їдальні забезпечувались необхідним устаткуванням та продуктами харчування від установленої норми на 25 відсотків, а за реальними потребами – лише на 14% [6].

Таким чином, освітяни області, студенти й викладачі харківських вишів протягом 1932–1933 рр. стали заручниками репресивних заходів радянського керівництва щодо українського селянства й разом з останнім пережили всі страхоття часів Голодомору.

Список використаних джерел

1. З постанови Політбюро ЦК КП(б)У про додаткову продовольчу

допомогу районам, які перебувають у найбільш важкому становищі. 21 червня 1932 р. – ЦДАГО України. Ф. 1, оп. 6, спр. 236, арк. 134, 135.

2. Лист обласного оргбюро РЖС Валківським райпрокуратурі та районній КК-РСІ з проханням розслідувати справу щодо постачання борошном вчителів с. Огульці. 28 липня 1932 р. – ДАХО, ф. Р-3776, оп. 1, спр. 67, арк. 301., ДАХО, ф. Р-3776, оп. 1, спр. 67, арк. 302 – 303.

3. Звернення заступника голови обласного комітету РОБОС до обласного парткому КП(б)У про проведені перевірки використання додаткових централізованих фондів борошна, риби та консервів. 23 серпня 1932 р. – ДАХО, ф. Р-1356, оп. 1, спр. 1207, арк. 17.

4. З постанови Президії Валківського райвиконкому про форсування м'язозаготівель та незадовільне постачання вчителів району. 17 жовтня 1932 р. – ДАХО, ф. Р-154, оп. 1, спр. 22, арк. 16.

5. Постанова бюро Дзержинського райпарткому м. Харкова про незадовільний стан харчування студентів. 3 листопада 1932 р. – ДАХО, ф. П-99, оп. 1, спр. 2, арк. 91–93.

6. Лист секретаря Харківського міськкому партії Центральному Комітету КП(б)У про необхідність надання продовольчої допомоги щодо поліпшення харчування студентів міста. 13 січня 1933 р. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6388, арк. 90.

Є.А. Коняєв, канд. держ. упр., ст. викл. (*ХДУХТ, Харків*)

ПРОЯВИ «ОПОРТУНІЗМУ» В ПАРТІЙНИХ ТА ВИКОНАВЧИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ ХАРКІВЩИНИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ГОЛОДУ В 1932 РОЦІ

Фактичний матеріал щодо подій в Україні 1932–1933 років засвідчує цілеспрямований, штучний процес створення умов у республіці, що спричинили зlodіяння, відоме як Голодомор. Негативні процеси управління господарством, що призвели до розрухи в українському селі, безпорадність вищого партійного керівництва та спрямованість у вказаний час управлінських заходів на відвертий терор проти українського селянства зумовили той факт, що в Харківській області, як і в ряді інших регіонів УРСР, голодування зимою 1931–1932 рр. набуло страхітливих ознак голоду вже навесні 1932 р.

Проте на сьогодні ми маємо поодинокі випадки та прояви «людяності» серед місцевого керівництва, яке в умовах потенційної загрози покарання, в умовах посилення репресій проти керівних кадрів голодуючих регіонів як «опортуністів» та «посібників класового ворога» намагалось полегшити своїми діями стан населення в голодуючих районах Харківської області. У 1932 р. такі випадки мали